

भाषाको शैक्षिक अवस्था

• मोहनप्रसाद ओली

१. विषय प्रवेश :

- शिक्षा प्रत्येक बालबालिकाको नैसर्गिक मानव अधिकार हो । प्रत्येक बालबालिकाले विना कुनै अवरोध विद्यालय गएर गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसरको बातावरण तयार गर्नुपर्ने राज्यको दायित्व हो ।
- नेपालसमेत पक्ष राष्ट्र-रेखोंको संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध, १९६६, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध, १९६६ तथा बालअधिकारसम्बन्धी महासंधि, १९८९ जस्ता मानव अधिकार सम्बन्धी दस्तावेजहरूले शिक्षालाई नागरिको आधारभूत आवश्यकता एवम् मानव अधिकारको रूपमा स्थापित गरेको छ ।
- उक्त अधिकारको सम्मान, परिपूर्ति र संरक्षणका लागि प्रत्येक पक्ष राष्ट्रको दायित्व हुन्छ । यसेगरी सन १९९० र २००१ जोमिति र सनेगतमा भएका शिक्षाका लागि राष्ट्रिय अधियानसंग सम्बन्धित धोषणापत्रमा समेत नेपालले प्रतिवद्धता जाहेर गरेको छ ।

२. शिक्षा विकासका लागि विगतमा गरिएका प्रयास

- नेपाल सरकारले शिक्षाको विकासका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा नीतिगत कुराका अतिरिक्त संस्थागत र संरचनागत विकासका साथै व्यवहार प्रयासका लागि समेत प्रतिवद्धता जाहेर गरेको छ ।
- सर्विधानमा शिक्षालाई मौलिक अधिकारका रूपमा स्थापित गरिए, विभिन्न कालखण्डमा आर्वाधक विकास योजनाको निर्माण गर्नु, दीपो विकासका लक्ष्य निर्धारण गर्नु आदि हुन् ।
- वि.स. २०१० सालदेखि गठन भएका आयोगका प्रतिवेदनहरू, पहिले पञ्चवर्षीय योजना (२०२३-२०२८) देखि पन्नो पञ्चवर्षीय योजना (२०२६-२०२१), सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम, आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम, मार्थिमिक शिक्षा सहयोग कार्यक्रम, सहाब्दी विकासका लक्ष्य, विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम, विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना(School Education Sector Plan (SESP 2078-2087)आदिका साथै दीपो विकासका लक्ष्य न.४ समेतवाट शिक्षामा सुधार गर्ने प्रयास भएको पाइँच्न ।
- सबैका लागि शिक्षा, विद्यालयका संरचनागत तथा ऐरेसर्चनागतका क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधारको विकास, शिक्षामा सबै वर्ग, तह र तप्ताको पहुँचमा बढ़िद्ध, सम्यानुकूल पाद्यक्रममा सुधार, विद्यालय संरचनामा परिवर्तन, शिक्षामा समावेशित, साक्षरता र जीवनपर्योगी शिक्षाको विकास आदिजस्ता क्षेत्रमा पार्ने सुधार गर्ने प्रयास भएको छन् ।
- नेपालको सर्विधानले प्रत्येक बालबालिकाको निःशुल्क तथा अधारभूत शिक्षाको हक्क सुनिश्चित गरेको छ ।
- सार्वजनिक शिक्षाको सुदूराईकरण र सबलीकरणका साथै बालबालिकाको शिक्षाको अधिकार रक्षाका लागि शिक्षामा पर्याप्त लगानीको सुनिश्चितता गर्ने प्रयास भएको छन् ।
- नेपालले शिक्षाको लागि सन २०३० सम्मको कार्यान्वयनका निर्मित प्रतिवद्धता जन(एको) छ । यसर्थे राष्ट्रियस्तरमा कुनै पनि अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय लक्ष्य संफलतापूर्वक हासिल गर्न चुस्त योजना, राजनीतिक अधिकारको अधिक श्रोत तथा साधन र दक्ष जनशक्तिको अत्यन्तै महत्वपूर्ण हस्त भने पाठ विगतका वर्षको अनुभवले हामीलाई सिकाएको छ ।
- विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजमा राज्यले गरेका प्रतिवद्धता र नेपालको सर्विध(नप्रदत शिक्षा सम्बन्धी मौलिक अधिकार कार्यक्रम, परिसरपत्र अधिकार, परिवर्तन अधिकार, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा अनुभवले हामीलाई सिकाएको छ ।
- अतः सर्वेधारीक रूपमा पनि शिक्षा अधिकारको सुनिश्चितता गर्ने दायित्व स्थानीय सरकारको रहेको छ ।

३. अपेक्षित उपलब्धिः

- सर्विधानले शिक्षाका क्षेत्रमा तोकिटिएका अधिकारको सुनुपर्योग हुने
- सार्वजनिक शिक्षाको शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार आउने
- सार्वजनिक शिक्षाप्रति स्थानीय तहको लगानी आकर्षित हुने
- शिक्षा सम्बन्धी नीतिनियमको निर्देशिका निर्माण र कार्यान्वयन हुने
- अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐस २०७९ का प्रावधान कार्यान्वयन हुने
- राज्यलाई शिक्षालाई प्राथमिकतामा पार्नका लागि दवाव पर्ने

- स्थानीय सरकारले आफ्ना अधिकारको उपयोग गरेर शिक्षामा आमूल परिवर्तन ल्याउने
- शैक्षिक गुणस्तरको बढिमा सहयोग पुग्ने
- हामा उत्पादित जनशक्तिको विश्व बाजारमा प्रतिस्पर्धा गर्नसक्ने

५. विद्यमान शैक्षिक अवस्था:

क) राष्ट्रिय स्तर

- पूर्व प्राथमिक वा प्रारम्भिक शिक्षामा उल्लेखनीय प्रगति हुनु
- प्रारम्भिक बालशिक्षा/विकास /पूर्व प्राथमिक शिक्षाको कुल भर्नादर ९१.१ प्रतिशत छ
- आधारभूत तह (कक्षा १-८ सम्म) को खुद भर्नादर ९६.० प्रतिशत छ भने टिकाउ प्रतिशत ८४ प्रतिशतमात्र छ
- माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२ सम्म) को खुद भर्नादर ५६.३ प्रतिशत छ भने टिकाउ दर ३० प्रतिशतमात्र छ
- आधारभूत तह (कक्षा १-८) कक्षा छाडने दर २.५ प्रतिशत छ
- माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) कक्षा छाडने दर १.५ प्रतिशत छ
- आधारभूत तहमा (कक्षा १-८) मा कक्षा दोहोचाउने दर ५.३ प्रतिशत छ
- शिक्षामा सबै वर्ग, तह र तप्ताको पहुँच बढिद्ध गर्न वैकल्पिक तथा खुला शिक्षाको व्यवस्था गरिएको छ
- मुलकभर सामुदायिक र संस्थागत गरी ३६१६१ वटा विद्यालयहरू छन् यसमध्ये सामुदायिकतार्फ २५५३१ वटा (४९.३ प्रतिशत) विद्यालय
- विद्यार्थी संख्या कक्षा १-१२ को जम्मा ७०९६१३४ छन् भने सामुदायिकतर्फ ५२५८२७५ (७४.१० प्रतिशत) विद्यार्थी छन्
- विद्यालय शिक्षामा सामुदायिक विद्यालयले ७४.० प्रतिशत र अभिभावकको लगानीमा रहेका संस्थागत विद्यालयहरूले २५.० प्रतिशत विद्यार्थीलाई सेवा प्रदान गरेको अवस्था छ
- अग्रीजार्थीक वा आजीवन रिकाइक्रो अवसर विस्तार गर्ने २५१ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू स्थापना भई सञ्चालनमा आइहेका छन्
- प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक विद्यालयहरूमा कार्यक्रम सञ्चालन भइसेका छन्
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तालिम प्रदायक अन्तर्गत माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२) का ४४ वटा सार्वजनिक विद्यालयहरूमा कार्यक्रम सञ्चालन भइसेका छन्
- शिक्षामा सबै वर्ग, तह र तप्ताको पहुँच बढिद्ध गर्न वैकल्पिक तथा खुला शिक्षाको व्यवस्था गरिएको छ ।

२०७३ देखि २०७९ सालसम्म शिक्षामा कूल बजेट लगानीको अवस्था :

२०७३	२०७७	२०२७	२०३७	२०४७	२०५७
४.२२	६.७६	९.५३	१०.१८	१२.५३	१६.४
२०६७/६८	२०६८/६९	२०७७/७०	२०७८/७१	२०७९/८०	
१६	१७.१	११.६४	१०.९३	१०.९५	

खुद भर्नादर र टिकाउ दर

तह (कक्षा)	खुदभर्नादर	टिकाउ प्रतिशत
आधारभूत तह (कक्षा १-८ सम्म)	९६.००	८४.००
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२ सम्म)	५६.३	३०.००

कक्षा छाडने र दोहोचाउने दर

तह (कक्षा)	कक्षा छाडनेदर	कक्षा दोहोचाउने दर
आधारभूत तह (कक्षा १-८ सम्म)	२.५	५.३
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२ सम्म)	१.५	३०.००

६. जिल्ला स्तर :

भाषा जिल्लामा वर्तमान शैक्षिक अवस्था

- धार्मिक विद्यालय संख्या ७२ सामुदायिक सिकाइ केन्द्र संख्या २८ खुला विद्यालय १५ वटा छन्
- पालिका स्तरीय अतिरिक्त कियाकलाप प्रतियोगिता सञ्चालन
- विद्यालय परिसरमा कक्षागत रूपमा आकर्षक फूलबाटीको व्यवस्था
- शैक्षिक पक्षसंग सम्बन्धित रहेर विषयगत शिक्षक समूहका बीचमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा एकाधिक विद्यार्थी लाई विद्यार्थीलाई सिकाइकरण संभवित गर्ने प्रयास भएको छ ।

तहगत शैक्षिक संस्था र विवरण